

Narzędzia kształtowania kompetencji społecznych – implikacje doświadczeń w pracy z dziećmi i młodzieżą dla praktyki pedagogicznej

Joanna BOROWIK, Marcin KOLEMBA

Czego oczekujemy od młodych ludzi wkraczających w dorosłe życie? Jakie realne wymagania wysuwa się pod ich adresem? Kto może stać się dobrym pracownikiem, rodzicem, obywatelem? Jakie umiejętności są dzisiaj niezbędne do uzyskania życiowego sukcesu? Poszukiwanie odpowiedzi na te pytania nasuwa wniosek, że we współczesnym świecie, charakteryzującym się gwałtownym rozwojem w wielu dziedzinach, dynamicznymi zmianami zarówno w obszarze gospodarki jak i społeczno-kulturowymi, na pierwszy plan wysuwają się kompetencje społeczne.

Gdybyśmy wyobrazili sobie prezesa dużego przedsiębiorstwa, który potrafi nim zarządzać, moglibyśmy się zastanowić, co przyczynia się do tego, że odnosi takie sukcesy? Jednym z kluczowych elementów okażą się zapewne kompetencje społeczne. Pierwotnie będące głównie w kręgu zainteresowania psychologów praktyków, stały się obecnie obiektem pracy pedagogów szkolnych oraz niezbędnym elementem portfolio większości współczesnych pracowników. Choć badacze nie są zgodni w kwestii precyzyjnej definicji kompetencji społecznych, jednak ze względów praktycznych można przyjąć, że obejmują one specyficzne, często nie powiązane ze sobą umiejętności¹. Kształtowanie kompetencji miękkich już na etapie szkoły

podstawowej jest dziś niezwykle ważne, nie tylko ze względu na potrzeby uczniów, lecz również ze względu na zapotrzebowanie zgłaszane przez ich przyszłych pracodawców. Jeśli jednym z głównych oczekiwań rodziców wobec szkoły jest sprawienie, by absolwent danej placówki dobrze poradził sobie na rynku pracy, to naturalnym jest uwzględnienie w procesie kształtowania młodych ludzi oczekiwań pracodawców. Coraz częściej w procesie rekrutacji na aplikantów patrzy się przez pryzmat ich możliwości dopasowania się do zespołu. Wiedza merytoryczna wciąż odgrywa istotną rolę, jednak w większości zawodów wymagających ciągłej aktualizacji wiedzy pracownik i tak będzie musiał zdobywać nową wiedzę i kompetencje już w trakcie pracy, z czym zdecydowana większość pracodawców się liczy. Równocześnie zdają sobie oni sprawę z tego, że łatwiej jest nauczyć pracownika nowych kompetencji „twardych”, niż kształtować od podstaw brakujące mu kompetencje „miękkie”. W związku z tym środek ciężkości przesuwają się w kierunku poszukiwania osób dysponujących już „na wejściu” wysoko rozwiniętymi kompetencjami społecznymi poszukiwanymi na rynku pracy. Wśród najbardziej poszukiwanych kompetencji potencjalnych pracowników, organizacje pracodawców regularnie zgłaszają zapotrzebowanie na kompetencje społeczne z zakresu: pracy w grupie, komunikacji interpersonalnej czy skutecznego zarządzania emocjami. Według badania potrzeb pracodawców zrealizowanego przez Biuro Karier

¹ M. Argyle, Zdolności społeczne, [w:] S. Mosciowici (red.), Psychologia społeczna w relacji ja inni. Warszawa 1998, WSIP, s. 77-104; M. Argyle, Psychologia stosunków międzyludzkich. Warszawa 2002, PWN.

Akademii Finansów i Biznesu Vistula² wśród kluczowych kompetencji osobistych poszukiwanych przez pracodawców znajdują się:

- efektywna komunikacja,
- umiejętność pracy w zespole,
- radzenie sobie ze stresem,
- łatwość budowania nowych relacji interpersonalnych,
- umiejętność rozwiązywania problemów,
- samodzielność w realizacji przedsięwzięć,
- przejawianie inicjatywy,
- umiejętność planowania i organizowania własnego czasu pracy.

Ponieważ wychowawcy i pedagodzy coraz lepiej zdają sobie sprawę z konieczności pracy we wskazanym obszarze, warto dostarczyć im narzędzi, które mogłyby skutecznie w tym celu wykorzystywać. W niniejszym artykule zostały opisane strategie i techniki, stworzone przez Joela Shaula³ na potrzeby pracy z dziećmi ze spektrum autyzmu. Okazały się one skuteczne i mogą być też z powodzeniem wykorzystywane podczas zajęć z wszystkimi innymi uczniami, od tych spokojnych po tych, którzy mają problemy z zachowaniem, społecznym funkcjonowaniem i uczeniem się. Wykorzystywanie opisywanych sposobów rozwijania umiejętności społecznych dzieci i młodzieży może pomóc im w zrozumieniu otaczającego ich świata i radzeniu sobie w różnych sytuacjach życiowych.

Im lepiej młodzi ludzie potrafią współpracować ze sobą, tym mniej muszą znosić niepokojów związanych z wzajemnymi relacjami. Im więcej mają szans zaprezentowania własnej osoby pracując w dobrze funkcjonującej grupie, tym większą czerpią satysfakcję ze wspólnego spędzania czasu.

Kluczem do sukcesu w budowaniu właściwych interakcji międzyludzkich jest skuteczna komunikacja. Dzieci i nastolatki potrafiące się skutecznie komunikować zdecydowanie częściej unikają różnych trudności w kontaktach społecznych.

Staje się to szczególnie ważne w kontekście życia we współczesnym świecie, w którym młodym ludziom wciąż towarzyszy ciągłe dostosowywanie się do zachodzących zmian, reguł oraz zasad, wciąż na nowo wyznaczających kierunek ich działania. Funkcjonowanie w opisywanym świecie wiąże się z koniecznością kształtowania i rozwijania umiejętności, które będą mogli wykorzystać w różnych sytuacjach i w kontakcie z różnymi ludźmi. Należy bowiem pamiętać, że młode pokolenie szuka wzorców do naśladowania nie tylko w otaczającym ich rzeczywistym świecie, ale również w wymagowanej rzeczywistości kreowanej przez media. W związku z tym coraz częściej niektórzy z nich napotykają problemy w nawiązywaniu relacji społecznych. Warto zatem zwracać szczególną uwagę na budowanie relacji opartych na dialogu, który *jest możliwy tylko we współdziałaniu, współpracy, w atmosferze ufności, poczucia bezpieczeństwa i aprobaty dla indywidualności*⁴.

Poniżej prezentujemy dwa przykłady ćwiczeń, w których komunikacja może być postrzegana jako podawanie i odbieranie informacji. Jednakże przede wszystkim ma być sposobem na poznawanie siebie oraz innych, a także otaczającej rzeczywistości.

Ćwiczenie 1. Zielona strefa – karty obrazkowe

To ćwiczenie ma na celu pomoc dzieciom w prowadzeniu rozmowy na temat wspólnych zainteresowań. Nauczyciel wręcza uczniom kolorowe karty, na których widnieją obrazki i napisy symbolizujące obszary zainteresowań (np. gry, gra na instrumentach, sztuka i rysowanie, taniec, zabawki, czytanie, słuchanie muzyki itp.). Z otrzymanej talii kart uczniowie wybierają te, które odzwierciedlają ich zainteresowania i kładą je po swojej stronie. Następnie znajdują łącznie ich zainteresowania kładąc karty w środkowej części arkusza. Gdy znajdą już wspólne pasje, nauczyciel wręcza każdemu z nich kartę konwersacji, na której znajdują się przykładowe pytania (np. Czy lubisz...?, Co myślisz o...?, Jaki jest twój ulubiony...?), komplementy (np. Jesteś dobry w..., Dużo wiesz na temat..., Podoba mi się twój...) oraz

² <https://poradnikprzedsiebiorcy.pl/-idealny-pracownik-jakich-cech-wypatruja-pracodawcy-u-kandydata-do-pracy>, dostęp 24.05.2017.

³ www.autismteachingstrategies.com, dostęp 25.05.2017.

⁴ J. Borowik, Nauczyciel jako twórca nowego ładu edukacyjnego, [w:] E.I. Laska (red.), Nauczyciel między tradycją a współczesnością. Teoria i praktyka., Rzeszów 2007, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 93.

życzliwe uwagi (np. Powiedz mi coś o..., Ciekawi mnie twój..., Powiedziłeś coś o...), które uczniowie wykorzystują w trakcie rozmowy na temat wspólnych zainteresowań. Arkusz ma pomóc uczniom w odpowiednim doborze słów i zwrotów podczas prowadzenia konwersacji.

Ćwiczenie 2. Pudełko konwersacji

Celem ćwiczenia jest pomoc młodym ludziom w zdobyciu wprawy w prowadzeniu rozmów zamiast monologów i wykładów. Potrzebne będą ilustrowane, duże karty, które oprócz tematu rozmowy zawierają też przydatne zwroty, które mają posłużyć nie tylko jako punkt odniesienia w czasie wykonywania zadania, ale również jako materiał edukacyjny (mogą zostać wykorzystane do utrwalenia wiedzy poprzez zamieszczenie ich na klasowej gazecie). Ponadto przygotowujemy również trzy zestawy mniejszych kart z ilustracjami i tematami rozmowy, które umieszczamy w pudełku. Uczniowie na przemian wyciągają z pudełka po jednej karcie. Następnie ich zadaniem jest rozmowa z jednym z pozostałych uczestników na temat zapisywanej na karcie.

Budowanie konstruktywnych relacji w grupie opartych na dialogu, więzi i zaufaniu to kolejne zadanie stojące przed nauczycielami. Warto je podejmować, aby uczniowie mieli możliwość wypracowywania wspólnych celów i priorytetów, a poprzez realizację wspólnych działań mogli budować przyjazną atmosferę i relacje w klasie. W świecie indywidualizmu i coraz częściej źle rozumianej przez młodych ludzi wolności należy poszukiwać takich sposobów oddziaływań wychowawczych, które będą fundamentem do tworzenia porozumienia i zrozumienia w relacjach. Wyzwanie, jakie stoi dzisiaj przed dorosłymi ludźmi biorącymi udział w procesie socjalizacji młodego pokolenia, dotyczy wsparcia młodzieży w *rozumieniu zachodzących zjawisk, przystosowania się do nich i takiego modyfikowania swoich poglądów i postaw, aby mogli oni świadomie i aktywnie uczestniczyć w nowo kreowanej rzeczywistości*⁵.

Zaprezentowane przez nas następane ćwiczenie ukazuje, jak poprzez wykorzystanie wyobraźni uczniowie mogą rozwijać umiejętność współpracy i osiągnięcia kompromisu.

Źródło: www.autismteachingstrategies.com, dostęp 27.05.2017.

⁵ J. Szymański J. *Edukacyjne problemy współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Warszawa 2014, s. 65.

Ćwiczenie 3. Świat naszej grupy

Ćwiczenie może być wykorzystane zarówno w pracy z najmłodszymi, jak i starszymi uczniami. Podczas zajęć uczniowie mają możliwość wykorzystania własnej wyobraźni w interakcjach z innymi poprzez wspólną pracę nad jedną wizją świata.

Przebieg ćwiczenia

Na dzisiejszych zajęciach będziemy wspólnie tworzyć „Świat Naszej Grupy”. Wiem, że każdy z was ma bogatą wyobraźnię i własne fantazje, którymi do tej pory nie dzielił się z innymi, a zachowywał jedynie dla siebie. Na tych zajęciach chodzi jednak o to, abyście spróbowali łączyć własne pomysły z pomysłami kolegów. W ten sposób stworzycie razem coś nowego – własną wizję świata.

uwzględniać sugestie i propozycje innych ludzi nie wchodząc z nimi w konflikty.

Jeśli zajęcia prowadzą dwie osoby, można zdemontować dzieciom, na czym polega wzajemna współpraca, odgrywając scenkę z użyciem zwrotów zawartych na stronach „Używaj tych zwrotów” i „Nie mów w ten sposób”. Podczas prowadzenia zajęć strony te warto mieć przy sobie, aby odnosić się do nich w sytuacjach wymagających pomocy prowadzącego). Jeśli uczestnicy zajęć mają wyraźne problemy w osiągnięciu pełnej współpracy pomiędzy sobą, można im zaproponować stworzenie odrębnych „kontynentów”. Oznacza to, że każdy uczestnik tworzy swój własny „kontynent”. Kolejnym krokiem jest wprowadzenie elementu współpracy poprzez umożliwienie członkom grupy wzajemnych odwiedzin na swoich kontynentach⁶.

Świat Naszej Grupy
- Groupworld

Źródło: www.autismteachingstrategies.com, dostęp 27.05.2017.

Nie będzie to łatwe, ponieważ z reguły wszyscy wolą bardziej własne pomysły aniżeli cudze, dlatego trudno nam jest z nich zrezygnować. Trzeba się bardzo starać i dużo ćwiczyć, żeby nauczyć się

Wielu uczniów ma trudności z dokładnym odczytywaniem emocji własnych i innych, choć są one stałym elementem naszego codziennego życia. Każdy z nas napotyka w życiu sytuacje, które wywołują skrajne stany emocjonalne: od smutku do radości, od zmartwienia do ekscytacji.

⁶ www.autismteachingstrategies.com, dostęp 27.05.2017.

Ćwiczenie kontroli agresji - Filter the Anger Activity

Źródło: www.autismteachingstrategies.com,
dostęp 27.05.2017.

Poniżej zaprezentowane ćwiczenie „Kontrola agresji” ma na celu poprawę umiejętności i rozwinięcie słownictwa, które pomogą uczniom w radzeniu sobie z własnymi emocjami. Materiałów tych można używać zarówno w trakcie lekcji, jak i w małych grupach lub pracując z uczniami indywidualnie.

Ćwiczenie 4. Kontrola agresji

Ćwiczenie dotyczące kontrolowania złości ma na celu zwiększenie świadomości dzieci i młodzieży w zakresie tego, co można, a czego nie powinno się mówić w chwili, gdy jesteśmy zdenerwowani. Ponadto ma ukazać uczniom fakt, że możemy kontrolować i filtrować nasze myśli, jeszcze zanim zostaną przekształcone w konkretne, wypowiedziane słowa⁷.

Do wprowadzenia tego ćwiczenia można użyć następujących zwrotów:

- *W chwili, gdy jesteśmy zdenerwowani, w naszej głowie w krótkim czasie pojawia się bardzo wiele przykrych myśli. Czasem jest ich tak dużo i są tak silne, że gdy nie*

jesteśmy ostrożni, w niekontrolowany sposób wychodzą z naszych ust.

- *Twój umysł posiada specjalny filtr, który umożliwia wybieranie z ogromu myśli, które pojawiają się w naszej głowie, tych właściwych. (Teraz opisz działanie filtra w sposób dostosowany do poziomu wiedzy uczestników). Istnieją różne rodzaje filtrów (wymień kilka: filtr do kawy, filtr do wody, filtr oleju itd. Jeżeli masz możliwość demonstracji jakiegoś filtra – teraz jest na to bardzo dobry moment – wypróbuj durszlak, filtr do kawy itp.).*
- *Nie można zobaczyć filtra w naszej głowie, ale sposób, w jaki on działa, jest bardzo podobny.*
- *To szczególnie ważne, by używać tego filtra w momentach, gdy jesteśmy zdenerwowani czy źli, aby mówić to, co właściwe i unikać słów, które mogą nam przysporzyć problemów, nieporozumień czy wywołać złość innych ludzi⁸.*

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

Do przeprowadzenia ćwiczenia potrzebne są trzy karty z napisami: zdenerwowany umysł myśli..., możesz powiedzieć, przefiltruj to! Ponadto przygotowujemy również paski, na których znajdują się zdania, np.: Nie! Ja pierwszy!; Nie! Zrób to po mojemu!; Chcę Cię skrzywdzić! itp. Zadaniem uczniów jest posortowanie zdań na te, które wypada powiedzieć, te, które możemy powiedzieć tylko w pewnych okolicznościach i te, których zdecydowanie nie powinniśmy użyć.

Przykładowy wariant ćwiczenia: Dorosły może odgrywać rolę osoby zdenerwowanej, która ma trudności z dobieraniem odpowiednich słów. Poproś uczestników, aby pomogli mu wybrać, co powinien powiedzieć, a czego nie. Poproś aby, poszukali alternatywnych sposobów wyrażenia swoich emocji.

Kolejne proponowane przez nas ćwiczenie ma na celu pomóc uczniom w nauce różnych umiejętności związanych ze świadomością występowania emocji i rozwiązywania problemów dotyczących emocji.

Ćwiczenie 5. Emocje – karty do gry

Karty powinny być stosowane w sposób elastyczny. Na kartach znajdują się nazwy emocji oraz polecenia, które mają wykonać uczniowie. Przed użyciem kart wyjmij ze zbioru te z nich, które nie pasują do indywidualnych potrzeb uczestników. Niektóre karty z pytaniami dotyczącymi reagowania na emocje innych ludzi występują w talii częściej niż raz.

Kilka sposobów wykorzystania kart w pracy z dziećmi i młodzieżą:

- **Sposób 1:** Używając tylko kart z nazwami emocji, rozkładamy karty na stole do góry nogami, a uczniowie po kolei ciągną karty czytając nazwę emocji. Nauczyciel pyta uczestników zajęć, kiedy czuli się w ten sposób.
- **Sposób 2:** Nauczyciel rozkłada zarówno karty z nazwami emocji, jak i karty z pytaniami napisanymi w dół. Każdy z graczy losuje jedną kartę

z nazwą emocji i jedną kartę z pytaniem. Karta z pytaniem stanowi dla gracza problem do rozwiązania: odpowiedź na pytanie lub scenkę do odegrania ukazującą konkretną emocję.

- **Sposób 3:** Używając jedynie kart z nazwami emocji, uczniowie losują jedną z kart, a następnie prezentują wylosowaną emocję jedynie za pomocą mimiki twarzy. Pozostałe osoby muszą odgadnąć nazwę prezentowanej emocji. Jest to zadanie angażujące samo w sobie bez użycia dodatkowych kart z pytaniami. W tym zadaniu pomocne może być wykorzystanie lustra lub kamery.
- **Sposób 4:** Opowiadanie historyjek o emocjach. Do tej części gry używamy jedynie kart od nr 21 do nr 28, na których znajdują się polecenia dotyczące stworzenia historyjki związanej z wcześniej wylosowaną emocją. To zadanie jest wymagające, angażujące zarówno inteligencję emocjonalną, jak i umiejętność współpracy, stąd też można je łatwo wykorzystywać jako oddzielną aktywność⁹.

Nie ulega wątpliwości, że potężnym narzędziem mającym wpływ na kształtowanie się oraz modyfikację ludzkich zachowań ma komplementowanie. Należy zatem postawić pytanie: Czy potrafimy to robić? Czy chwalenie innych przychodzi nam z łatwością, a może za każdym razem nerwowo poszukujemy słów, które wówczas mogłyby być przez nas użyte? Chwalenie nie jest rzeczą łatwą, więc tym bardziej godną zauważenia i doskonalenia nie tylko wśród dzieci i młodzieży, a także wśród dorosłych. W związku z tym poniżej prezentujemy ćwiczenie, które ma nam pomóc w rozwijaniu tej umiejętności.

Ćwiczenie 6. Mówienie komplementów – tablica podpowiedzi

Nauczyciel przygotowuje plansze, na których umieszczone są obrazki przedstawiające różne sytuacje z życia codziennego. Drugi zestaw kart zawiera podpowiedzi zwrotów, których możemy używać chcąc kogoś skomplementować.

⁹ Ibidem.

Źródło: www.autismteachingstrategies.com,
dostęp 27.05.2017.

Uczniowie otrzymują zestaw kart i ich zadaniem jest ułożenie treści komplementów adekwatnych do sytuacji przedstawionej na poszczególnych obrazkach. Uczniowie mogą również samodzielnie przygotowywać kolejne plansze, które będą wykorzystywane podczas zajęć.

We współczesnym świecie samo mówienie dzieciom i młodzieży, że czegoś robić nie powinni, że dane zachowanie jest złe, już nie wystarczy. Trzeba z nimi o tym rozmawiać, słuchać ich opinii, ale także konfrontować ich z poglądami innych na ten sam temat. W ramach kształtowania umiejętności społecznych musimy pokazywać młodym ludziom, jak ich czyny wpływają nie tylko na nich samych, ale również na osoby w ich otoczeniu. Ważne staje się zatem rozwijanie umiejętności komunikacyjnych, które pozwolą na budowanie dobrego klimatu, dialogu i poczucia bezpieczeństwa, a poprzez to relacji opartych na wzajemnym szacunku i zrozumieniu.

Dr Joanna BOROWIK – absolwentka Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku. Doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki. Wykładowca akademicki przedmiotów z zakresu socjologii wychowania oraz socjologii dewiacji, metodyki pracy socjalnej, komunikacji interpersonalnej z wykorzystaniem dialogu motywującego, rozwiązywania konfliktów, sztuki mediacji. Praktyk z wieloletnim doświadczeniem w pracy z dziećmi i młodzieżą. Trener umiejętności wychowawczych, realizatorka Szkoły dla Rodziców i Wychowawców, mediator, socjoterapeuta.

Dr Marcin KOLEMBA – absolwent Psychologii Stosowanej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Doktor nauk humanistycznych w zakresie psychologii. Wykładowca akademicki przedmiotów z zakresu psychologii, komunikacji interpersonalnej, rozwiązywania konfliktów, sztuki negocjacji oraz mediacji. Praktyk Programowania Neuro-Lingwistycznego. Trener biznesu – prowadzi szkolenia z zakresu efektywnego komunikowania się, asertywności, negocjacji handlowych, rozwiązywania konfliktów, pracy w grupie.